

Η Πίστη στην Αποκλειστικότητα του Γιαχβέ και το Ζήτημα της Ανεκτικότητας προς τους Πιστούς Άλλων Θρησκειών.

Εισαγωγή

Το στοιχείο της αποκλειστικότητας του Κυρίου¹ στην Παλαιά Διαθήκη είναι δεδομένο μέσα στις Γραφές. Αφηγήσεις καταγράφονται, προφητείες κηρύττονται, λαός και βασιλιάδες αξιολογούνται και ιστορικά γεγονότα αναλύονται κάτω απ' αυτό το πρίσμα: ήταν η αφοσίωση μας και η πιστότητά μας απόλυτη στον Κύριο της Διαθήκης ή συμβιβαστήκαμε και περπατήσαμε «κατά την οδό των εθνών»;

Οι Γραφές, σε γενικές γραμμές, καταγράφουν την πορεία του λαού Ισραήλ και πολλές φωνές μέσα σε διαφορετικές περιόδους κτίζουν, η μια πάνω στην άλλη, συχνά αντισταθμίζοντας η μία την άλλη.² Αυτή η «πολυγλωσσία» φαίνεται καθώς σε κάθε περίοδο της ιστορίας, ο κάθε συγγραφέας ή συντάκτης αποτυπώνει τη μορφή με την οποία θεωρεί ότι πρέπει να εκφραστεί αυτή η αφοσίωση προς τον Κύριο της Διαθήκης. Ιδιαίτερα, όσον αφορά τις σχέσεις του Ισραήλ με άλλα έθνη, βλέπουμε για παράδειγμα τη θεολογία του Ναούμ απέναντι στην Ασσυρία αλλά βλέπουμε και τη θεολογία του Ιωνά απέναντι στον ίδιο εχθρό. Ακόμα και μέσα στο ίδιο βιβλίο ένας προφήτης μπορεί να συμπεριλάβει έναν χρησμό καταστροφής για κάποιο έθνος και άλλοτε έναν χρησμό αποκατάστασης και θεραπείας για το ίδιο έθνος (π.χ. βλ. Ησαΐας 19), εκφράζοντας ίσως

---

¹ Δεν θα χρησιμοποιήσω το όνομα του Θεού στην ομιλία μου, παρόλο που το συμπεριέλαβα στον τίτλο, για λόγους σεβασμού στην ιουδαϊκή παράδοση και αντιπροσώπους της που τυχόν να είναι ανάμεσά μας. Θα χρησιμοποιηθεί ο τίτλος *Αντονάι* - Κύριος.

² Η κειμενική αντιστάθμιση είναι και φαινόμενο της Καινής Διαθήκης, όπως για παράδειγμα, η διδασκαλία του Ιάκωβου αντισταθμίζει την διδασκαλία του Παύλου στο θέμα της πίστης.

διαφορετικές αντιδράσεις σε διαφορετικές ιστορικές καταστάσεις κ.ο.κ. Είναι σημαντική αυτή η ιστορική ανάλυση γιατί μας δείχνει πώς αναπτύχθηκε η θεολογία μέσα στο χρόνο και πώς έφτασαν οι Γραφές στη μορφή που τις έχουμε σήμερα.

Επίσης, η κάθε εποχή στην ιστορία του Ισραήλ είχε τις δικές της Γραφές. Στην εποχή του βασιλιά Ιωσία, π.χ., οι Γραφές αποτελούνταν από κάποια μορφή του Δευτερονομίου, το *σέφερ χατορά ηγιοτη רפד*, ένας τίτλος που μόνο για το Δευτερονόμιο χρησιμοποιείται.³ Ο Ισραήλ, στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας του, δεν είχε πρόσβαση στις ίδιες Γραφές στις οποίες εμείς έχουμε πρόσβαση σήμερα. Αυτοί που έζησαν πριν την αιχμαλωσία δεν ήξεραν τον Ιεζεκιήλ, τον Αγγαίο, τον Ζαχαρία, τον Δανιήλ. Γι αυτό, παρόλο που είναι σημαντική η μελέτη της σταδιακής εξέλιξης των Γραφών, όταν μιλάμε εμείς σήμερα σ' αυτό το συνέδριο για το ρόλο της Αγίας Γραφής μιλάμε για μια τελική μορφή και για έναν κανόνα ή κανόνες, για τις Γραφές των εκκλησιών και των συναγωγών.⁴ Μιλάμε για μια συλλογή βιβλίων τα οποία αποτελούν αυθεντία για τους πιστούς των διαφορετικών δογμάτων. Η δυσκολία όμως που αντιμετωπίζουμε μ' έναν κανόνα, η οποία είναι και η ομορφιά του ταυτόχρονα, δεν είναι ότι αποκλείει άλλα κείμενα, αλλά ότι τοποθετεί διαφορετικές φωνές, τη μια δίπλα στην άλλη, στο ίδιο βάθρο, αναγκάζοντας μ' αυτόν τον τρόπο τον αναγνώστη να λάβει υπόψη πολλές οπτικές προτού διαμορφώσει τη θεολογία του. Κάποιες απ' αυτές τις φωνές αποτελούν μια ανάσα ελπίδας, αγάπης, ενότητας και άλλες φωνές είναι εξαιρετικά δύσκολες στην ακοή. Μέσα στον ίδιο κανόνα, έχουμε κείμενα όπως το Μιχαίας 4:3 «Τότε τα ξίφη τους θα τα σφυρηλατήσουν σε άροτρα και τις λόγχες τους σε δρεπάνια. Ξίφος δεν θα σηκώνει το ένα έθνος στο

---

³ Lee Martin MacDonald, *The Biblical Canon: Its Origin, Transmission, and Authority* (Updated an.; Peabody: Hendrickson Publishers, 2006), 74.

⁴ Αναφορά του Thiselton στην μέθοδο του Childs, Anthony C. Thiselton, "Introduction: Canon, Community and Theological Construction," in *Canon Biblical Interpret.* (ed. Craig G. Bartholomew et al.; Grand Rapids: Zondervan, 2006), 7.

άλλο ενάντια και πια δεν θα μαθαίνουν να πολεμούν». Αλλά, έχουμε και κείμενα όπως το Ιωήλ 4:9-10 «Απ' τα υνία των αρότρων σας σφυρηλατήστε ξίφη, και λόγχες απ' τα κλαδευτήρια σας.» Η αντιστροφή των λόγων του Μιχαία!

Μια αλληγορική ερμηνεία των δύσκολων κειμένων δεν είναι πια ικανοποιητική για τον μοντέρνο αναγνώστη ούτε μια επιλεκτική ανάγνωση είναι αποδεκτή για κάποιον που δεν θέλει να ακολουθήσει τον Μαρκίωνα, για παράδειγμα, τον χριστιανό αυτόν ηγέτη του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. ο οποίος απέρριψε τα σημεία που παρουσιάζουν έναν τιμωρό Θεό της Παλαιάς Διαθήκης, όπως και τα σημεία της Καινής Διαθήκης που θύμιζαν αυτόν τον ίδιο σκληρό Θεό. Πολύ απλά, ο Μαρκίωνας δεν επέτρεψε σε τέτοιες περικοπές να ορίσουν τον Θεό του. Κάποιος άλλος όμως θα μπορούσε να προτιμήσει τα σκληρά κείμενα για να υποστηρίξει μια συγκεκριμένη πολιτική μη-ανεκτικότητας ή πολέμου ή ρατσισμού. Πολύ εύστοχα η Susan Niditch, η οποία μελέτησε διεπιστημονικά τον πόλεμο στην εβραϊκή βίβλο, λέει:

Ο Μάθερ (ο οποίος υπερασπίστηκε μέσα από βιβλικά κείμενα τους αποικιοκράτες της Βοστώνης στην Αμερική στον πόλεμο κατά των Ινδιάνων το 1689) και άλλοι επιφανείς Χριστιανοί θεώρησαν τους εαυτούς τους παραλήπτες μιας συγκεκριμένης βιβλικής παράδοσης, αλλά, είναι σαφές ότι ο τρόπος που χρησιμοποίησαν τις εβραϊκές Γραφές λείπει περισσότερο για τις δικές τους μορφές αντίληψης του εαυτού τους παρά για τις αρχαίες ισραηλιτικές στάσεις και παραδόσεις.⁵

Σ' αυτή την εισήγηση προτείνω ότι τα κείμενα που απαρτίζουν την εβραϊκή Βίβλο, την Παλαιά Διαθήκη, στην κανονική της τελική μορφή, αν και θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν από ομάδες ως εργαλεία νομιμοποίησης της βίας και της εξάλειψης της διαφορετικότητας, είναι εμποτισμένα με αρκετά στοιχεία τα οποία αποδομούν τη θεμελίωση μιας τέτοιας ανάγνωσης. Με άλλα λόγια, τα

---

⁵ Susan Niditch, *War in the Hebrew Bible: A Study in the Ethics of Violence* (Oxford: Oxford University Press, 1993), 4.

κείμενα από μόνα τους δεν έχουν την ενεργό δύναμη να προωθήσουν μια συγκεκριμένη γραμμή μη ανεκτικότητας. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι ο αναγνώστης δεν θα μπορούσε, ενδεχομένως, με την επιλεκτική του ανάγνωση να υιοθετήσει μια τέτοια γραμμή. Μιλάμε για επιλεκτική ανάγνωση, επειδή σε αυτό που αποκαλούμε Αγία Γραφή τα κείμενα είναι τοποθετημένα σε «διάλογο» και συχνά σε μια απαραίτητη ένταση και πρέπει να αναγνωστούν σ' αυτό το πλαίσιο, όχι για να ωραιοποιηθούν ή να χωνευτούν πιο εύκολα, αλλά για να κατανοηθούν απλά ως μέρος ενός μεγαλύτερου όλου ή ως επεισόδιο εντός μιας ευρύτερης πλοκής.

Ο Ρόλος του Προλόγου

Κάθε πλοκή έχει έναν πρόλογο και το πιο καθοριστικό στοιχείο που υπονομεύει μια ανάγνωση μη-ανεκτικότητας και ενός αιμοβόρου Θεού, στην παρούσα μορφή της Βίβλου, είναι ο πρόλογός της, το πρώτο κεφάλαιο της Γένεσης. Αυτό το κεφάλαιο καθορίζει το σκηνικό μέσα στο οποίο θα εξελιχτεί η πλοκή του έργου και καθοδηγεί το ερμηνευτικό πρίσμα του αναγνώστη. Μπαίνει ως κορωνίδα στις Γραφές και είναι προφανές ότι τα συμπεράσματα που θα έβγαζε κανείς για τον Θεό και τον άνθρωπο θα ήταν πολύ διαφορετικά αν δεν έμπαιναν οι παραλήπτες των Γραφών σε μια συγκεκριμένη αναγνωστική τροχιά μέσω αυτής της κειμενικής διάταξης. Όλες οι διαθέσιμες αρχαίες και σύγχρονες εβραϊκές κανονικές λίστες ξεκινούν με το βιβλίο της Γένεσης.⁶

Επομένως, ιεραρχικά, η τοποθέτηση της αρχέγονης αυτής ιστορίας των απαρχών της ανθρωπότητας, πριν την κατρακύλα της ιστορίας του Ισραήλ και του κόσμου γενικά, πριν την αποτυχία των βασιλιάδων, τις αυτοκρατορίες, τους πολέμους και τις εξορίες λειτουργεί ως το σημείο επάνω στο οποίο κτίζεται και η πορεία, η εσχατολογία της Βίβλου (βλ. π.χ. τον εσχατολογικό ναό

---

⁶ Timothy H. Lim, *The Formation of the Jewish Canon* (New Haven: Yale University Press, 2013), 35-53, 189-194.

του Ιεζεκιήλ ή τη νέα Ιερουσαλήμ στην Αποκάλυψη η οποία είναι ένας κήπος). Αυτός είναι ο ανόθευτος κόσμος των απαρχών, οι αρχές και οι βάσεις των θεμελίων της γης, οι ανεκπλήρωτες καλές προθέσεις του Δημιουργού για όλη την ανθρωπότητα, την εικόνα και την ομοίωσή του.⁷ Ακόμα και ο ετερόδοξος, βάση του Γένεσις 1, είναι παιδί του ίδιου Θεού. Δεν υπάρχει άλλος δημιουργός για τον εχθρό, δεν είναι παιδί κατώτερου θεού. Ο δικός μου Θεός κρύβεται πίσω απ' τον εχθρό μου, γεγονός που αποκλείει την κατωτερότητά του και οποιαδήποτε αυθαίρετη προσπάθεια δική μου για την εξάλειψή του.

Θα προχωρήσω, όμως, πέραν του προλόγου για να εξετάσουμε πολύ σύντομα ένα παράδειγμα. Την εικόνα της Αιγύπτου, του Άλλου, του αλλόθρησκου, του κατ' εξοχήν εχθρού του Ισραήλ, ξεκινώντας απ' το βιβλίο της Εξόδου.

Αίγυπτος

Μια επιφανειακή ανάγνωση θα έλεγε ότι η καταστροφή των Αιγυπτίων στην Έξοδο προωθεί τη βία προς τον Άλλο. Υπάρχουν, όμως, αρκετά στοιχεία εντός και εκτός της Εξόδου τα οποία αποσταθεροποιούν μια τέτοια ανάγνωση.

Θα μπορούσε να ξεκινήσει κανείς την ανάγνωσή του από το σημείο της βρεφοκτονίας των Εβραίων από τους Αιγύπτιους («Έβγαλε τότε διαταγή ο Φαραώ για όλο το λαό του και είπε: «Κάθε αγόρι που γεννιέται απ' τους Εβραίους να το ρίχνετε στο Νείλο» Έξοδ 1:22 NMB). Ενδεχομένως, απ' αυτό το σημείο εκκίνησης, η προσμονή του αναγνώστη θα ήταν να δει κατά πόσο ο Θεός θα παρέμενε παθητικός ή θα υπερασπιζόταν το αίμα των Εβραίων με μια ανταποδοτική δικαιοσύνη τύπου *lex talionis*.

---

⁷ Πιθανότατα, τα πρώτα κεφάλαια της Γένεσης, λειτουργούσαν και για τον Ιησού ως ερμηνευτική πυξίδα: «...ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως» (Ματθ. 19:8)

Όμως, πού ξεκινά και πού τελειώνει η ιστορία; Βάση της τοποθέτησης των βιβλίων της Πεντατεύχου σ' αυτή τη σειρά, θα μπορούσε κανείς να ξεκινήσει την ανάγνωσή του, και συνεπώς την ερμηνεία του, όχι απ' το βιβλίο της Εξόδου, αλλά από τα τελευταία κεφάλαια της Γένεσης, όπου ο ίδιος Θεός προσφέρει σωτηρία στο λαό των Αιγυπτίων μέσα από τα χέρια ενός Εβραίου, του Ιωσήφ. Ο Θεός φαίνεται να βρίσκεται σε άμεση επικοινωνία με τον Φαραώ, τον προειδοποιεί μέσω ονείρων για την επερχόμενη πείνα και ο Ιωσήφ εξουσιοδοτείται να διατηρήσει ολόκληρη την Αίγυπτο στην επιβίωση (Γεν 41:28-36, 48-49, 53-57). Απ' αυτή την οπτική, η θέση των Αιγυπτίων βαραίνει ακόμα περισσότερο. Πώς μπορούσαν να ξεχάσουν αυτή τη μεγάλη ιστορική ευεργεσία από τον εβραϊκό λαό; Οι Εβραίοι, μέσω του Ιωσήφ, χάρισαν τη ζωή στους Αιγύπτιους ενώ οι Αιγύπτιοι αφαιρούν τώρα τη ζωή απ' τα εβραιόπουλα.

Τα κείμενα, όμως, δεν μας αφήνουν ούτε μ' αυτή την ανάγνωση ν' αναπαυθούμε. Δεν αφήνουν την Αίγυπτο να παραμείνει κάτω απ' αυτό το αρνητικό φως και να επικρατήσει μια τέτοια ηθική πόλωση ανάμεσα στις δυο εθνικότητες. Περιπτώσεις όπου Αιγύπτιοι ευεργετούν Εβραίους απαιτούν την προσοχή του αναγνώστη. Δεν θα μπορούσε κάποιος να παραβλέψει στην αρχή του βιβλίου της Εξόδου τον σωτήριο ρόλο της κόρης του Φαραώ (Εξοδ 2:1-10). Η γυναίκα αυτή απήφησε τις διαταγές του πατέρα της, και υπό μία έννοια του ίδιου του θεού της, αν λάβουμε υπόψη το θεϊκό στάτους που είχαν οι Φαραώ, για να διατηρήσει στη ζωή ένα εβραιόπουλο, τον Μωυσή. Η σωτηρία του Μωυσή από το νερό των καλαμιών (σουφ, **הַיַּרְדֵּן**) παραπέμπει στη σωτηρία ολόκληρου του λαού μέσα απ' τη Νεκρά Θάλασσα (τη Θάλασσα των Καλαμιών) αργότερα, την **γיאμ σουφ הַיַּרְדֵּן**. Κατά κάποιο τρόπο, η Αιγύπτια κόρη λειτουργεί προς τον Μωυσή με τον τρόπο που ο ίδιος ο Θεός θα λειτουργήσει προς ολόκληρο τον εβραϊκό λαό την ώρα της εξόδου, είναι

πρόδρομος του Κυρίου. Η θετική εικόνα της κόρης του Φαραώ στην αρχή του Βιβλίου, μετριάζει το στερεότυπο του κακού Αιγύπτιου.

Οι αρνητικοί συνειρμοί που προκαλεί η Αίγυπτος μετριάζονται ακόμα περισσότερο αν ο αναγνώστης διαβάσει το βιβλίο της Εξόδου σε διάλογο με το βιβλίο της Γένεσης όπου η Αίγυπτος παίζει το ρόλο του τόπου καταφυγής. Ήδη από το δωδέκατο κεφάλαιο της Γένεσης, ο Αβραάμ βρίσκει τροφή στην Αίγυπτο όταν ξεσπάει πείνα στη γη Χαναάν. Είναι ενδιαφέρον ότι ο Φαραώ, όταν ανακαλύπτει πως ο Αβραάμ τον ξεγέλασε και παρουσίασε την Σάρα ως αδελφή του, αντιμετωπίζει τον Αβραάμ με την ερώτηση «τι είν' αυτό το οποίο έκαμες;» (12:18)· την ίδια ακριβώς ερώτηση που ο Θεός προηγουμένως απηύθυνε στην Εύα όταν παραβίασε την εντολή του.⁸ Μια ηχώ, δηλαδή, συνειδησιακής αφύπνισης από μια τελείως απροσδόκητη πηγή. Έναν Αιγύπτιο!

Η Αίγυπτος ξαναγίνεται πηγή τροφής και για την οικογένεια του Ιακώβ στο κεφάλαιο 42 της Γένεσης σε περίοδο γενικής πείνας. Αργότερα, η Αίγυπτος γίνεται και το «εκκολαπτήριο» όπου ο Ισραήλ θα αυξηθεί και θα γίνει έθνος: «Εγώ είμαι ο Θεός, ο Θεός του πατέρα σου. Μη φοβηθείς να κατεβείς στην Αίγυπτο, γιατί εκείθα σε κάνω μεγάλο έθνος», λέει ο Κύριος στον Ιακώβ στη Γένεση 46:3. Η Αίγυπτος γίνεται ο τόπος στον οποίο εκπληρώνονται κατά λέξη οι οδηγίες του Θεού προς τον Αδάμ στη Γένεση 1:28, το περίφημο «αυξάνεσθε και πληθύνεσθε και πληρώσατε τήν γῆν (Ο΄)». Το βιβλίο της Εξόδου ξεκινά με την εκπλήρωση στην Αίγυπτο «οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἠύξθησαν καὶ ἐπληθύνθησαν . . . ἐπλήθυνεν δὲ ἡ γῆ αὐτούς» (Ἐξοδ 1:7 Ο΄), ενώνοντας διακειμενικά τα δύο βιβλία. Ο συμβολισμός, λοιπόν, της Αιγύπτου ως «οίκου δουλείας», με μια πληρέστερη ανάγνωση, χάνει το μονοπώλιό του. Η Αίγυπτος μπορεί να είναι τόπος ζωής και αύξησης, όχι μόνο τόπος σκλαβιάς και καταπίεσης. Γι αυτό και στο Δευτερονόμιο 23:7, ένα κείμενο που κτίζει την

---

⁸ Charlie Trimm, "Did YHWH Condemn the Nations When He Elected Israel? YHWH's Disposition Toward Non-Israelites in the Torah," *J. Evang. Theol. Soc.* 55, no. 3 (2012): 526.

ταυτότητα του Ισραηλίτη έναντι της υπόστασης που είχε στην Αίγυπτο, δεν διστάζει να αντισταθμίσει την εικόνα του Αιγύπτιου με την εντολή «μην αποστρέψετε τους Αιγυπτίους, γιατί έχετε μείνει ως ξένοι στη χώρα τους.»

Η άσχημη επικρατούσα εικόνα των καταπιεστικών Αιγυπτίων έναντι του αδικημένου Ισραηλίτη μπορεί να αλλάξει ακόμα περισσότερο αν συμπεριλάβει κανείς στην ανάγνωσή του μια άλλη ιστορία καταπίεσης, της καταπίεσης μιας Αιγύπτιας από ένα ζευγάρι Εβραίων, του Αβραάμ και της Σάρας.⁹ Η Σάρα, με την άδεια του συζύγου της, αρχίζει να καταπιέζει την Αιγύπτια δούλη της Άγαρ έως ότου αυτή διέφυγε από κοντά της. Το εβραϊκό ρήμα **קָנָה** «καταπιέζω» στην *Πιέλ* συζυγία είναι αυτό που περιγράφει την κακή μεταχείριση που λαμβάνει η αιγύπτια δούλη από τη Σάρα στο κεφάλαιο 16 της Γένεσης (εδ. 6), και είναι το ίδιο ρήμα που χρησιμοποιήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, στο 15:13 για να περιγράψει το τι πρόκειται να υποστεί ο ίδιος ο λαός Ισραήλ για 400 χρόνια από ξένα χέρια. Το ίδιο ρήμα επαναλαμβάνεται και στην αρχή της Εξόδου για να δείξει τα βάσανα των εβραίων στα χέρια των Αιγύπτιων επιστατών τους. Η αιγύπτια δούλη Άγαρ, η ξένη, η απόλυτα Άλλη, βρίσκεται κατά κάποιον τρόπο τώρα στον ρόλο του εβραίου που καταπιέζεται, στο ίδιο το μέρος το οποίο κατοικεί και γεννάει παιδιά, και αναγκάζεται να διαφύγει μακριά στην έρημο.¹⁰ Όχι μόνο αυτό, αλλά στην αφήγηση αυτή η καταπιεσμένη αιγύπτια δούλη αναδεικνύεται σε τέτοιο σημείο έτσι ώστε να είναι ο μόνος χαρακτήρας στην Παλαιά Διαθήκη που

---

⁹ Παρόλο που ο Ισραήλ ως έθνος δεν υπήρχε την περίοδο των Πατριαρχών, η σύνταξη των κειμένων και η συγχρονική ανάγνωσή τους γίνεται σε μια εποχή μεταγενέστερη όπου Ισραήλ και Αίγυπτος είναι διακριτά έθνη, γεγονός που επιτρέπει στο κείμενο να κατανοείται «αναδρομικά». Στο άρθρο αυτό μας ενδιαφέρει η λογοτεχνική/συμβολική υπόσταση της Αιγύπτου, όχι η ιστορική.

¹⁰ Τις ομοιότητες ανάμεσα στην Άγαρ και στον λαό Ισραήλ στο βιβλίο της Εξόδου αναγνωρίζουν αρκετοί μελετητές. Βλ. *Ibid.*, 528.

δίνει όνομα στον Θεό: **יְהוָה** «ο Θεός που με βλέπει». Εξίσου ικανοί να καταπιέσουν τον ξένο, λοιπόν, δεν είναι μόνο οι Αιγύπτιοι, αλλά προφανώς και οι Εβραίοι.

Υπάρχουν αμυδρές ενδείξεις, ακόμα και για τον Ιωσήφ, ότι εγκατέστησε την οικογένειά του στο καλύτερο μέρος της χώρας και τους παρέδωσε ιδιοκτησία στην Αίγυπτο (Γεν 47:11) αλλά όσον αφορά τους Αιγύπτιους, όταν τελείωσαν τα χρήματά τους για σιτάρι, τους πήρε τις περιουσίες και τους υποδούλωσε: «Έτσι όλη η χώρα έγινε ιδιοκτησία του Φαραώ. Και μετέβαλε το λαό σε δούλους από άκρη σ' άκρη στην Αίγυπτο» (Γεν 47:20-21 NMB).¹¹

Όσο περισσότερο «διαλογική» γίνεται η ανάγνωσή μας, τόσο πιο σφαιρικά ορίζεται ο Άλλος και τόσο περισσότερο αρχίζει να μοιάζει ο Αιγύπτιος με τον Εβραίο. Αδικεί ο ένας τον άλλον, αλλά ταυτόχρονα σώζει ο ένας τον άλλον.¹² Η Αίγυπτος σώζει ακόμα και τον ιουδαίο Ιησού απ' την βρεφοκτονία του Ηρώδη (Ματθ 2:13). Η ανωτερότητα ενός έθνους ανάμεσα σε άλλα αρχίζει να χάνει έδαφος.

Πως βλέπει, όμως, η Βίβλος το μέλλον της Αιγύπτου; Αποτελεί μέρος του εσχατολογικού ορίζοντα των Γραφών ή αφανίζεται; Στους προφήτες τα κείμενα κρίσης για την Αίγυπτο είναι πολλά. Κάποτε απομονώνεται για κρίση και αλλού καταδικάζεται μαζί της και ο Ισραήλ για τα ίδια αδικήματα (π.χ. Ιερ 46, Ιεζ 32, Ιωήλ 3:19, Ζαχ 10:11, 14:18-19). Υπάρχουν κείμενα στα οποία αφανίζεται η Αίγυπτος (Ησα 19:1-17) αλλά και φωνές που παρουσιάζουν την Αίγυπτο ηθικά ανώτερη και σε θέση να κρίνει τις αδικίες του Ισραήλ (Αμ 3:9). Αλλού, όμως, ακούγονται φωνές που οραματίζονται τον Κύριο να συνάπτει ανεξάρτητες σχέσεις με την Αίγυπτο, να την πληγώνει

---

¹¹ Dennis T. Olson, "Genesis," in *Old Testam. Ethics A B. - by - B. Surv.* (ed. Joel B. Green and Jacqueline E. Lapsley; Grand Rapids: Baker Academic, 2013), 44.

¹² Για τον θάνατο των Αιγύπτιων πρωτότοκων λειτουργούσε στον Ισραήλ και κάποιου είδους αντισταθμιστική τελετουργία εξαγοράς πρωτοτόκων (Έξοδ 13:13-15).

αλλά και να την θεραπεύει, να την υιοθετεί και να την ονομάζει ακόμα και «λαό μου»: «Γιατί ο Κύριος του σύμπαντος θα τους δώσει την ευλογία του μ' αυτά τα λόγια: 'Ευλογημένη η Αίγυπτος, ο λαός μου'» (Ησα 19:25).

Εκτός από την Αίγυπτο, είδα και την απεικόνιση του Εδώμ στην Πεντάτευχο και στους προφήτες αλλά λόγω χρόνου δεν θα την αναλύσουμε. Είναι ενδιαφέρον να δει κανείς και τις ερμηνείες των Εβδομήκοντα όσον αφορά την κρίση των εθνών και ιδιαίτερα στην περίπτωση του Εδώμ όπου η υποδούλωση του αντιστρέφεται σε αποκατάσταση στο Αμώς 9:11-12, μια ερμηνεία που υιοθετείται και από το συμβούλιο της Ιερουσαλήμ στις Πράξεις 15.

Επίλογος

Υπάρχουν κι άλλα τέτοια κείμενα τα οποία ανοίγουν χώρο στον εσχατολογικό ορίζοντα της Βίβλου για τα έθνη, για τον αλλόθρησκο.¹³ Φυσικά, αυτό είναι ένα μέλλον όπου το κάθε έθνος αποκαθιστά τις σχέσεις του με τον Δημιουργό του και όχι με κάποιον άλλο δικό του θεό. Στον βιβλικό ορίζοντα δεν αφήνεται ο Άλλος κάτω απ' την προστασία άλλου θεού, αλλά το μέλλον του είναι υπαρκτό μόνο σε σχέση με τον Κύριο, τον Δημιουργό του. Μια τέτοια εσχατολογία αφήνει τον Θεό να δουλέψει με τον εχθρό μου ανεξάρτητα της απόστασης ή της αλλοτριότητας που υπάρχει ανάμεσά μας στο παρόν. Όντως, υπάρχουν κείμενα όπου ο Ισραήλ φαίνεται να έχει άγνοια για τη σχέση του Κυρίου με άλλα έθνη (π.χ. Αμώς 9:7, Δευτ 2:5, Ιωνάς). Δεν χρειάζεται να παραιτηθεί κάποιος από την

---

¹³ Ένα παράδειγμα ανάγνωσης όπου μετριάζονται τα αρνητικά κείμενα για την Αίγυπτο φαίνεται στη μετάφραση των Ο' στο βιβλίο του Ωσηέ, Stephen Pisano, "Egypt' in the Septuagint Text of Hosea," in *Tradit. Text Stud. Offer. to Dominique Barthélemy Celebr. His 70th Birthd.* (ed. Gerard Norton; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1991), 301–8. Πιθανότατα, το περιβάλλον στο οποίο ζει ο αναγνώστης επηρεάζει την ερμηνεία του. Μπορεί να υποβαθμίσει κάποια κείμενα χάριν άλλων λιγότερο άβολων κειμένων. Εάν στη συγκεκριμένη περίπτωση ο μεταφραστής ζει στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου υπό ευνοϊκές συνθήκες αυτό πιθανότατα να χρωμάτισε την ερμηνεία της Αιγύπτου γι αυτόν.

πίστη του στην αποκλειστικότητα του Κυρίου, όπως δεν πρέπει ούτε από τον εχθρό του να απαιτήσει ή να επιβάλει την αλλαγή ταυτότητας ως προϋπόθεση συνύπαρξης. Για να επιτευχθεί, λοιπόν, η ανεκτικότητα του αλλόθρησκου στο παρόν υπάρχουν δύο προϋποθέσεις: Να ερμηνευθεί σφαιρικά ο Άλλος ως ίσος με μένα μέσω της πολυφωνίας της Βίβλου, όχι επιλεκτικά, και ως συνέπεια να καταρριφθεί ο μύθος της δικής μου ανωτερότητας. Εξίσου, όμως, σημαντική προϋπόθεση είναι η εσχατολογική μου αφήγηση να διασφαλίζει χώρο για τον Άλλο στο μέλλον, ακόμα κι αν το παρόν δεν μου δίνει καμία ένδειξη ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα επιτευχθεί αυτό το κοινό μέλλον. Χρειάζεται δηλαδή να υφίσταται μια συνέχεια ανάμεσα στον μελλοντικό Άλλο της αφήγησής μου και στον παρόντα Άλλο, τον πλησίον μου. Μια εσχατολογία που αφήνει τον Άλλο να έχει το δικό του μέλλον με τον δικό του θεό ανεξάρτητα από μένα θα μπορούσε, ενδεχομένως, να τον καταστήσει περιττό, όχι μόνο στο μέλλον που οραματίζομαι αλλά και στο παρόν. Είμαι αναγκασμένος να τον ανέχομαι αλλά δεν θα γίνει ποτέ κομμάτι δικό μου—θα τον ανέχομαι επ' αόριστον. Παρόλο που μια εσχατολογία ενός Θεού και ενός κοινού μέλλοντος φαίνεται να μη σέβεται και μάλλον να ακυρώνει την εσχατολογία του Άλλου, εντούτοις καθιστά τον Άλλο απαραίτητο σε μένα, όχι μόνο στο μέλλον που οραματίζομαι αλλά και στο παρόν. Δεν τον ανέχομαι απλά, τον χρειάζομαι. Ο Άλλος δίπλα μου κατά μεγάλη πιθανότητα θα γίνει κομμάτι δικό μου σε ένα μέλλον κοινό, γι αυτό μπορώ τώρα να αγαπήσω ακόμα και τους εχθρούς μου. Όπως δίδαξε και ο Ιησούς, η ειρηνική συμβίωση είναι απαραίτητη, γιατί κανείς άνθρωπος δεν είναι αρμόδιος να κρίνει σε ποιον ανήκει το μέλλον του Θεού, ποιος είναι σίτος και ποιος «ζιζάνιο» στον κήπο του. Όχι! Να μη ξεριζώνετε τα ζιζάνια, λέει στους μαθητές του, «γιατί μπορεί, μαζεύοντας τα ζιζάνια, να ξεριζώσετε μαζί μ' αυτά και το σιτάρι» (Ματθ 13:28).

Βιβλιογραφία

- Lim, Timothy H. *The Formation of the Jewish Canon*. New Haven: Yale University Press, 2013.
- MacDonald, Lee Martin. *The Biblical Canon: Its Origin, Transmission, and Authority*. Updated an. Peabody: Hendrickson Publishers, 2006.
- Niditch, Susan. *War in the Hebrew Bible: A Study in the Ethics of Violence*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Olson, Dennis T. "Genesis." Pages 43–46 in *The Old Testament and Ethics: A Book - by - Book Survey*. Edited by Joel B. Green and Jacqueline E. Lapsley. Grand Rapids: Baker Academic, 2013.
- Pisano, Stephen. "Egypt' in the Septuagint Text of Hosea." Pages 301–8 in *Tradition of the Text: Studies Offered to Dominique Barthélemy in Celebration of His 70th Birthday*. Edited by Gerard Norton. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1991.
- Thiselton, Anthony C. "Introduction: Canon, Community and Theological Construction." Pages 1–30 in *Canon and Biblical Interpretation*. Edited by Craig G. Bartholomew, Scott Hahn, Robin Parry, Christopher Seitz, and Al Wolters. 7. Grand Rapids: Zondervan, 2006.
- Trimm, Charlie. "Did YHWH Condemn the Nations When He Elected Israel? YHWH's Disposition Toward Non-Israelites in the Torah." *Journal of the Evangelical Theological Society* 55, no. 3 (2012): 521–36.